

סימן יח

תשלום עבור הסרת היזק מחבירו

- ראשי פרקים
- א. מבריה ארי מנכסי חברו
- ב. שני תרוצי התוס'
- ג. תקנת חכמים
- ד. דוקא כשיש בידו ממון חברו
- ה. מוציא הוצאות עבורו ועבור חברו
- ו. ירד להציל ולא הציל

בבנין משותף ראה ראובן נחש זוחל בחצר. הוא הזמין לוכד נחשים שלכד את הנחש. ראובן שילם ללוכד סכום של 350 ש"ח, ולאחר מכן תבע את השכנים ובכללם שמעון, לשלם לו את הסכום הנ"ל. נשאלתי ע"י שמעון: א. האם יש עליהם חיוב לשלם לראובן. ב. האם ניתן לגבות תשלום זה גם מדיירי החצרות הסמוכות, הואיל והנחש יכל לעבור לחצר סמוכה, ובלכידתו נמנע נזק. טענת שמעון שאין לשלם מפני שאין כאן אלא "מבריה ארי מנכסיו", דקיי"ל שפטור מלשלם. כמו כן טוען שמעון שבכל מקרה נצרך ראובן להוצאה זו, ואין בריבוי השכנים משום ריבוי הוצאה.

עוד נשאלתי בשריפה שפרצה בדירת לוי, ומשראה זאת יהודה, קרא למכבי האש, וזאת ללא בקשת לוי ומבלי שהודיע לו. עד שהגיעה מכונית הכיבוי, הצליח לוי בסיוע שכנים, לכבות את השריפה, כך שלכבאים לא נותרה כל עבודה. כעת תובעים מכבי אש סכום כסף (כמה מאות שקלים) מיהודה. יהודה העביר את התביעה ללוי. לוי טוען כי לא הוא הזמין וכי לא היה במכבי האש כל תועלת. מאידך טוען יהודה כי נהג כפי שכל אחד צריך לנהוג, ולהזמין מכבי אש כשפורצת שריפה, שהרי בהחלט יכל להיות מצב שלא היו משתלטים על האש, ולולי מכבי האש היה נגרם נזק רב לכל הבנין, שלא לדבר על הדירה בה פרצה האש.

א. מבריה ארי מנכסי חברו

ראשית לטענת שמעון שאם אדם לוכד נחש בחצר השותפים או בחצר חברו, הרי שאינו אלא מבריה ארי מנכסיו, דקיי"ל שפטור. ולכאורה יש להבין, דא"כ כל פעולה של מניעת נזק, בגופו או בממונו, אינה אלא הברחת ארי, והשאלה האם בכל הברחת ארי פטור מלשלם מי שנהנה מהברחתו, והאם יש מקום לטענה זו בנדו"ד.

תנן במשנה ריש פרק הכונס (ב"ק נה, ב): נפלה לגינה ונהנית, משלמת מה שנהנית. ואיתא בגמ' שם (נח, א) דלא מיבעיא קאמר, לא מיבעיא אכלה דמשלמת מה שנהנית, אבל נחבטה

אימא מבריה ארי מנכסי חברו (שהציל את בהמת חברו, שלא נחבטה בקרקע, ומצוה הוא דעבד ומידי לא לשקול - רש"י), קמ"ל. והקשתה הגמ' אימא הכי נמי. ותירצה, מבריה ארי מנכסי חברו מדעתו הוא, האי לאו מדעתו. אי נמי, מבריה ארי מנכסי חברו לית ליה פסידא, האי אית ליה פסידא. הרי שהיתה הו"א בגמרא לומר שאם ערוגת חברו הצילה בהמתו מחבטה, לא יצטרך בעל הבהמה לשלם מה שנהנית, שהרי מבריה ארי מנכסיו, ומצוה הוא דעבד, קמ"ל דדין מבריה ארי הוא רק כשהמבריה עשה מדעתו, וכן כשלא היה למבריה פסידא בפעולתו, אבל עשה שלא מדעתו או שהיה לו פסידא, אינו בגדר מבריה ארי

עוד מצאנו דין מבריה ארי בגמ' ב"ב נג,א לענין קנין חזקה, דאמר רבי יוחנן, נתן צרור והועיל, נטל צרור והועיל, הרי זה חזקה. והקשתה הגמרא, מאי נתן ומאי נטל (למאי אהני האי נתינה ונטילה דליהוי חזקה - רשב"ם), אילימא נתן צרור וסכר מיא מינה (ראה נהר שוטף ורוצה להכנס דרך נקב, ובא זה וסתם את הנקב בצרור וסכר את המים מן השדה, שלא יכנסו בו כדי שלא ישטפו את השדה), נטל צרור ואפיק מיא מינה (שנאספו לה מים בצד האחד, ועשה נקב בצד השני כדי שיצאו לחוץ), האי מבריה ארי מנכסי חברו הוא (הא למה זה דומה למשיב אבידה, דכל ישראל מצווים להציל ממון חבריהם מן ההיזק...). אלא נתן צרור, דצמד לה מיא (חיבר המים בתוכו שלא יצאו לחוץ...), נטל צרור וארוח לה מיא. ומבואר מהגמרא דהצלת השדה משטפון, היא בכלל השבת אבידה שכל ישראל מצווים בה, וע"כ אין בפעולה זו משום הוראת בעלות של קנין חזקה. ועיין תוס' ב"ק נב,א (ד"ה כיון) דלא דמי סכר בפני המים שאינה חזקה, לנעילת דלת דהוי חזקה, דנעילת דלת שנועל בפני הכל הוי הוראת בעלות, משא"כ כשמונע רק מזיק מסוים הוי מבריה ארי ואינה הוראת בעלות. ועיין ברמב"ן בחידושי לב"ב נב,ב דמהני נעילת דלת לענין קנין חזקה ולא הוי מבריה ארי, דמבריה ארי שייך במקום דארי הוא דרביע עליה, ומעשיו מוכיחים שעושה זאת כדי להבריה ארי, ובזה אין דרך קנין בכך, משא"כ במקום דאין ארי רביע עליה ואין מעשיו מוכיחים שעושה כן להבריה ארי, הוי דרך קנין חזקה.

וכן מצאנו בנדריים לג,א, דתנן: דמי שמודר הנאה מחבירו, שוקל את שקלו ופורע את חובו. ובגמרא שם בטעם הדין, דאברוחי ארי בעלמא הוא (שמסלק חובו מעליו - רש"י, ובר"ן - שמסלק המלוה מעליו). וכן לענין מי שהלך למדינת הים ובא אחר ופירנס את אשתו, דקיי"ל כחנן שהניח מעותיו על קרן הצבי (עיין כתובות קז,ב - קח,א), והוא ג"כ מן הטעם של מבריה ארי מנכסי חברו, דכן הוא הטעם בפורע חובו של חברו.

והתוס' בסוגיא בב"ק (נח,א ד"ה אי נמי) הקשו על חילוק הגמרא שם דדין מבריה ארי הוא רק בלית ליה למבריה פסידא, והרי פורע חובו של חברו, יש לפורע הפסד במה שפרע, ובכל זאת סוברת הגמרא שיכול המודר לשלם חובו של חברו מטעם שאינו מהנהו והוי הברחת ארי בעלמא. וביארו התוס' את חילוק הגמרא, דמבריה מדעתו אפילו אית ליה פסידא, או בעל כורחו ולית ליה פסידא, וע"כ כדי שלא יהיה מבריה ארי בעינן לשני תנאים: שיהיה בעל כורחו וגם שיהיה לו פסידא, אבל באחד משני התנאים בלבד, או בעל כורחו או אית ליה פסידא, חשיב מבריה ארי.

ב. שני תרוצי התוס'

עוד הקשו בתוס' מכמה מקומות בש"ס דחזינן שאע"פ שמציל ממון חברו ומצוה קעביד, מ"מ חייב חברו לשלם לו מה שהוציא או הפסיד בגין ההצלה. מהגמ' ב"מ צג,ב דשומר שכר שקידם ברועים ובמקלות בשכר, חוזר ונוטל מבעה"ב. ומשמע דהוא הדין שומר חנם, דאף שאינו חייב לקדם, מ"מ אם קידם ברועים ובמקלות והוציא ממון על כך, חוזר ונוטל מבעה"ב. ואין לחלק בין שומר למי שאינו שומר. (אמנם בשטמ"ק ב"מ לא,ב ד"ה וז"ל הריטב"א, כתב בטעם הדין שנותן לשומר שקידם ברועים ומקלות כל שכרו ולא כפועל בטל, כיון שעשה כן מדין היותו שומר ולא ממצות השבת אבידה, עיי"ש. לפ"ז הגמרא מיירי דוקא בשומר ולא באיניש דעלמא. אמנם עדיין י"ל דאף שיפסיד קצת, מ"מ לא יפסיד הכל, כיון שהבעלים לא היו שם להתנות. ומ"מ אינו מפסיד הכל ואינו בכלל מבריא ארי. ועיין בבית אהרן לגר"א וולקין, ב"ק נח,א ד"ה תוס' ד"ה א"נ משי"כ בזה). וכן מהמשנה ב"ק קטו,ב משטף נהר חמורו וחמור חברו, והניח חמור והציל חמור חברו, דלכל הפחות יש לו שכרו. וכן במשיב אבידה, שיש לו שכר כפועל בטל (ב"מ לא,ב). ואין לומר דכל הני הוי תקנת חכמים כדי שישב אבידתו, אבל מן הדין אכן פטור, דמשמע בגמרא דמבריא ארי לא נוטל כלום אף שמצילו מן ההפסד. ותירץ ר"י, וז"ל:

"דמבריא ארי שאינו נוטל שכר היינו כשאין הדבר ברור שיבוא לידי הפסד, כגון שהארי רחוק ואין יודע אם יבוא כאן הארי אם לאו, ואין מצילו אלא מדאגה ומן הפחד שדואג שמא יבוא, אבל אם הדבר ברור שיבוא לידי הפסד ולידי דריסת ארי, או מציל מפי הארי עצמו, אז ודאי נוטל שכרו, כמו שטף נהר חמור חברו. והך דשמעתין מיירי שהצילו ירקות מצער בעלמא, שאין בעל הבהמה רוצה שתתחבט בהמתו בארץ ותצטער, אע"פ שלא היו דמיה נפחתין בכך, ולכן היה נחשב מבריא ארי אי הוה מדעתו. ופורע חובו אין מצילו מהפסד, דמה שהיה הלזה זקוק לפרעו, אין זה הפסד, שהרי נתחייב לו, ואינו מצילו אלא מצער בעלמא וחשיב מבריא ארי. אי נמי כדמפרש טעמא בירושלמי מפייסנא הוינא ליה ומחיל לי ... ונראה דהטעם משום שיכול לומר לו הייתי מוצא הרבה בני אדם שהיו פורעין עבורי, כי דרך אהובים לרחם על אהוביהם להציל מן הצער הזה."

מהתוס' מבואר לחלק בין אם הציל את חברו מדבר שברור שיבוא לידי הפסד לבין אם הדבר ספק, דבדבר ברור הרי מנעו מהפסד ואינו מבריא ארי, ובפעולת ספק רק מנעו מצער דאגה ופחד שמא יבוא. ועדיין יש להבין מה שהסבירו התוס' בהסבר הראשון ע"פ התרוץ הנ"ל, דפורע חובו של חברו ג"כ מונעו רק מצער ולא מהפסד; "דמה שהיה הלזה זקוק לפרעו, אין זה הפסד, שהרי נתחייב לו, ואינו מצילו אלא מצער בעלמא". דלכאורה גם אם אינו הפסד כעת, מ"מ הרי מצילו מהפסד שיבוא ודאי, שיצטרך לפרעו. והסבר הירושלמי שימצא אוהבים שיפרעו עבורו, הוא תרוץ אחר מדוע אינו ברי היזקא. ובנימוק"י (ב"ק כד,ב בעמוה"ר) כתב בסתם דפורע חובו אינו מצילו מהפסד ברור, ומטעם הירושלמי, עיי"ש. ואפשר דהסבר התוס' שאף שפרע חובו של חברו, הרי לא הצילו משום הפסד, שהרי עדיין חייב לפרעו (אם אינו מבריא ארי), ומה לו אם חייב לראובן או חייב לשמעון, ורק כשמציל אותו מהפסד גדול יותר, דהיינו שבשכר מועט הציל ממון רב יותר, כגון קידם ברועים ומקלות, ששכר הקידום היה נמוך ממחיר הבהמה, או שכר השבת האבידה שהיא פחותה מהאבידה, או חבית היין שהיא פחותה מחבית הדבש, אבל באופן ששכר ההצלה שוה לזקק, אין עליו חיוב לפרעו והוי מבריא ארי, כן אפשר לכאורה להסביר בדברי התוס'. ולפ"ז אם

יפרע חובו של חברו, ויתבע ממנו מעט פחות מהחוב, לולי סברת הירושלמי שימצא אוהבים שיפרעו עבורו, הרי שאין זה בכלל הדין של מבריא ארי.

אמנם נראה הסבר התוס' באופן שונה. דהנה תרוץ זה של התוס' נמצא בתש' מימוניות לספר נזיקין (סי' יז) מתש' מהר"מ מרוטנבורג (דפוס קרימונה סי' לג, ועיין עוד בש"ך חו"מ קכח,ו שהביא תש' זו). מהר"מ מחלק כמש"כ התוס' בין מצילו מן ההפסד למצילו מן הצער, ומקשה מדין פורע חובו של חברו, ומתרץ כתרופת התוס' (לכאורה), ובשינוי לשון, וז"ל:

"שאני התם כיון דמן הדין היה חייב הלוח לפרוע למלוה, לא קרי ליה הפסד."

וכן הוא במרדכי ב"ק (סי' נט). הרי שהפסד מוגדר כהפסד ממון שאינו חייב בו, אבל כשמשלם מה שחייב או מה שנתחייב, אין זה בכלל הפסד אלא בגדר חוב. וזה הנראה נכון בהסבר התוס' שכתבו "שהרי נתחייב לו", דהיינו כיון שהוא חייב לשלם לו מכח חיובו, אין זה הפסד שחייב לשלם. אמנם עדיין צ"ע הסברא, דהרי הצד לחיוב הוא עקב הנאת הבעלים, ומה לי הנאה של הפסד או הנאה של מה שהתחייב. ועיין בתש' חכם צבי סי' קלג (לקראת הסוף) שהתקשה בסברת התוס', ומ"מ כתב דמדברי התוס' עולה דטפי יש לחייב לניצול מן ההפסד לניצול מחוב שחייב בדיו, עיי"ש. אמנם עדיין י"ל כסברא שכת' לעיל, דסו"ס נשאר החוב ואין כאן הנאה. או דהוי תקנת חכמים, ובהו שהוא חייב אין תקנת חכמים, וכדלהלן. ומ"מ נראה לפי תרוץ זה של התוס' ולפי ההסבר הנ"ל, גם אם יתבקש הלוח לפרוע פחות מסך ההלוואה ויש לו הנאה, כיון שלפי פשוטות דברי התוס' והמהר"מ אין כאן גדר של הצלה מן ההפסד, הוי מבריא ארי.

וכאמור, בתוס' תרצו גם ע"פ הירושלמי, דבפרוע חובו של חברו לא באה כל הנאה ללוח, שהרי טוען שיכל למצוא אוהבים שיפרעו עבורו או שהיה מפייס את המלוה למחול לו. ומבואר בירושלמי דלטעם זה שימצא אוהבים, הוא הדין בבעל חוב דוחק דהוי מבריא ארי, משא"כ לטעם של מפייסנא, לא שייך טעם זה בבע"ח דוחק ואין זה מבריא ארי. ובמחבר בשו"ע חו"מ קכח,א כתב דגם בבע"ח דוחק הוי מבריא ארי, ובש"ך שם ס"ק ג כתב דהוא ספיקא דדינא, עיי"ש ובקצוה"ח ס"ק ב. אולם לטעם זה כתב בתשב"ץ (חוט המשולש, טור שני, סו"ס כז) דכל זה שייך אם אין ללוח נכסים, אבל יש ללוח נכסים ואינו רוצה לפרוע, "איך יעלה על הדעת שיהיו רעיו פורעים בשבילו, והם רואים שיש לו ממה לפרוע", עיי"ש. ולכאורה טעם זה שייך גם לענין מפייסנא הוינא, דלא ימצא מלוה שימחל על חוב ללוח שיש לו נכסים, ונפק"מ אם סברת התשב"ץ היא רק בבע"ח דוחק (טעם ימצא רעים) או גם בכל בע"ח (טעם שיפייס המלוה למחול לו). ועיין עוד במש"כ הנצי"ב במשיב דבר, ח"ג סי' יז.

ומדברי המרדכי בב"ק (סי' נט) מוכח שנוקט עיקר כטעם ראשון של התוס' ולא כטעם הירושלמי. המרדכי כתב לענין מי שפדה חברו מן השביה, שחייב הנפדה לשלם לפודה את הוצאות הפדיון. וכתב דאין כאן דין מבריא ארי, דמבריא ארי הוא רק כשמצילו מן הצער ולא כשמצילו מן ההפסד, ופורע חובו כיון שמן הדין חייב לו, אין זה בכלל הפסד, וע"כ בפדאו מן השביה, ודאי מצילו מן ההפסד. (ועיין בתש' מהרי"ל החדשות סי' קמח דבשבי הוי ברי היזקא). ולכאורה אי הוי ס"ל למרדכי כטעם הירושלמי שימצא אוהבים שיפרעו לו, הוא הדין שהיה מוצא אוהבים אחרים שיפדו אותו. ומדס"ל למרדכי שאינו חייב לשלם, מבואר

שנוקט בדוקא כטעם ראשון של התוס' ולא כירושלמי. וכן נראה מדברי המרדכי שהביא השי"ך בחו"מ קפג, טו במי שהברית חבירו מן המכס, דאין זה מברית ארי כיון שהפסד המכס היה ברור, עיי"ש. ולפי טעם הירושלמי לכאורה יכול לומר לו שהיה מפייס למוכס. אלא שהמרדכי לא נוקט כטעם הירושלמי.

אמנם מהרמב"ם מבואר שנקט כירושלמי לטעם כעיקר. בהל' מלוה ולוה (כו, ו) כתב הרמב"ם דמי שפורע שטר חוב של חבירו שלא מדעתו אפילו היה החוב על המשכון וכו', אבד הנותן את מעותיו; "שמא היה הלוה מפייס את המלוה ומוחל לו". וכן פסק המחבר בשו"ע חו"מ קכח, א. ועיין בשי"ך שם ס"ק ד דלענין בע"ח דוחק שכתב המחבר (ולא כתבו הרמב"ם) הטעם הוא שהיה מוצא קרובים ואוהבים שיפרעו עבורו, עיי"ש ובס"ק ג, ומ"מ שני הטעמים התבררו בירושלמי. אמנם הרמ"א בחו"מ שם וביור"ד רנב, יב פסק כדברי המרדכי, דמי שפדה חבירו מן השבי, חייב לשלם לו, ולא אמרינן שהוא מברית ארי עיי"ש. הרי שנקט כטעם קמא לטעם כעיקר, דאם כטעם המחבר שימצא אוהבים (שהוא הטעם בבע"ח דוחק כמש"כ השי"ך), הדבר שייך גם בשבי. אא"כ נאמר דהרמ"א ס"ל כטעם הירושלמי שכתב הרמב"ם שהיה מפייס את הלוה, וצ"ע אם טעם זה שייך בשבאי. או דס"ל כמש"כ המהרי"ו בתשי' (סי' קכח - קכט) שהטעם שמחייבים לשלם לפודה, כדי שירצה אדם להציל חבירו מהשבי, והוא מעין תקנת חכמים האמורה להלן.

ג. תקנת חכמים

ובכתובות קח, א (ד"ה חנן) כתבו התוס' דפורע חובו של חבירו אינו דומה ליורד לשדה חבירו ונטעה שלא ברשות, דנותן לו מה שההנהו, דהתם השבח בעין הוא ודין הוא שיטול, אבל הכא לא השביח לו שום שבח נכסים אלא שהצילו מגביית בעל חובו ולא מידי יהיב ליה (ועיין בריטב"א בחידושי לכתובות קח, א ד"ה הא מני). והקשו התוס' את הקושיות משומר אבידה, ומהציל חמור חבירו, ומשומר שהיה לו לקדם ברועים ומקלות, ותירצו באופן שונה ממש"כ בתוס' בב"ק, ומה שדחו התוס' בב"ק תרצו בכתובות, וז"ל:

"כי מן הדין היה ודאי פטור כדמשמע הכא, אלא תקנת חכמים התם שישלמו לו כדי שישב אבידתו של חבירו. וכן בקדם ברועים ובמקלות ... כדי שיעסוק להברית את הארי ... אבל פורע חובו, ועמד אחר ופרנס את אשתו, למה לנו לעשות תקנה על זה."

וכן בסוף הדיבור כתבו התוס' שלא תיקנו חכמים אלא שישלם מה שמהנה אותו ואינו מהנה אותו אלא כדי שכרו, שהרי גם הוא היה מוצא להציל בכדי שכרו. ומבואר מהתוס' דמעיקר הדין יש לפטור כל מי שמציל ממון חבירו, שאין בעל הממון צריך לשלם למציל מה שהפסיד או מה שההנהו (ולכאורה הוא הדין במציל גוף חבירו, שהרי גם בזה שייך הטעם הנ"ל ומצוה קעביד), אלא שתיקנו חכמים שישלם במציל ממון חבירו, כדי שישכים לעסוק בהשבת והצלת ממון חבירו. אך בפורע חובו שלא מדעתו, לא ראו חכמים צורך לתקנה זו, שהרי יכול לשלם החייב או שיכול הפורע לפרוע רק מדעת החייב. ותרופ' זה של תקנת חכמים, אף שהתוס' בב"ק דחוהו, מ"מ בסוף דבריהם (שם בב"ק נח, א) הקשו מדוע בשטף נהר חמור חבירו, מדוע אין לו כל הפסדו. ותירצו, דכיון שבעל החמור עומד שם; "מה לנו לעשות תקנה שלא מדעתו,

אם ירצה, יתנה המציל לשלם חמורו". הרי שבסוף הדיבור נוקטים תוס' דהחיוב לשלם הוא מכח תקנה ולא מן הדין.

לאמור לעיל יצא דע"פ תרוץ הגמרא כאשר מזמין לוכד נחשים או מזמין מכבי אש ונגרם לו מהדבר הפסד, לפי תרוץ הגמרא כל היכא דאית ליה פסידא, אינו בכלל מבריה ארי. אמנם למש"כ התוס' דבעינן תרתי - גם בעל כרחו וגם אית ליה פסידא, ובחד מהנך בלבד הרי הוא בכלל מבריה ארי. אולם לשני תרוצי התוס' ג"כ אינו בכלל מבריה ארי. דלתרוץ התוס' בב"ק דין מבריה ארי הוא רק במקום שמצילו מדאגה ומפחד, וכמש"כ התוס' שהארי עוד רחוק ואינו כאן ואינו ברי היזקא, וכל הפעולה הינה להסיר ממנו פחד ודאגה, ע"כ כאשר הנחש כבר נמצא בחצר, הפעולה לסילוקו של המזיק שנמצא כאן אינה בכלל מבריה ארי. כמו כן אם הזמין מכבי אש כאשר האש כבר החלה והיתה בקנה מידה שיכולה לגרום באופן מידי לשריפה, הרי שהפעולה להזמנת מכבי אש אינה פעולה של מבריה ארי (ורק יש לדון מדין ירד להציל ולא הציל, שהרי בסופו של דבר מכבי האש לא נצרכו לכל פעולה והאש כובתה ע"י השכנים). וכן למש"כ בהסבר התוס' דכל מקום שמחיר ההצלה נמוך מעוצמת הנזק שהיתה או שיכלה להיות, א"כ ודאי ששכר לכידת נחש ושכר הזמנת מכבי אש נמוכים ממחיר הנזק שיכל להיות בגין אי לכידת הנחש או אי כיווי השריפה. וכן הדין לפי תרוץ התוס' בכתובות (ושכן משמע מסוף דברי התוס' בב"ק) אף שמעיקר הדין פטור, מ"מ תיקנו חכמים שישב אבידת חבירו ויציל חמור חבירו ויקדם ברועים ומקלות וכו'. א"כ גם בהזמנת לוכד נחשים והזמנת מכבי אש, שיש בזה הצלת גופו וממונו, פשיטא שיש בזה תקנת חכמים לתת לו הוצאותיו כדי שיציל גופו וממונו של חבירו.

ד. דוקא כשיש בידו מממון חבירו

והראשונים הקשו את קושיית התוס' מדין משיב אבידה, ותירצו באופן שונה. הנימוק"י בב"מ (יז, ב בעמ"ר) הקשה דכיון דמדעתיה עבד, אע"ג דאית ליה פסידא, הוי מבריה ארי, דומיא דפורע חובו של חבירו (ומזה מוכח דהנימוק"י ס"ל כתוס' דכדי שלא יהיה בו דין מבריה ארי בעינן גם שיעשה שלא מדעתו וגם אית ליה פסידא). ותירץ הנימוק"י בשם הרמב"ן, וז"ל:

"דכהאי גוונא ממונא דמטא לידיה דבעל אבידה הוא, ודמי לפועל שעושה מלאכה בשל חבירו דנותן לו מה שהנהו, אבל פורע חובו של חבירו וכיוצא בו, דלא מטי לידיה דבעל חובו מידי אלא שנמחל חובו ונסתלק נזקו ממנו, מבריה ארי מנכסי חבירו הוא, ואע"ג דאית ליה פסידא פטור."

והמעין בדברי הרמב"ן בחידושו לב"מ (ל, ב ד"ה מתניי) יראה שבתחילה הביא (והוא דעת הרשב"א) לחלק בין משיב אבידה ושומר שקידם ברועים ומקלות למבריה ארי, דבמבריה ארי לאו עליה רמיא לאברוחי ההוא ארי, אע"ג דאית ליה פסידא, כיון דמדעתיה דנפשיה עבד, לא ישלמו לו הבעלים. משא"כ בהשבת אבידה רמיא עליה להשיב אבידה. וכן על השומר יש חיוב לקדם ברועים ומקלות, עיי"ש. ואעפ"כ כתב הרמב"ן את התרוץ הנ"ל בנימוק"י בלשון; "ולי נראה", וסיים; "ולשון זה עיקר ברור הוא". הרי שסובר הרמב"ן שכל הצלת ממון חבירו הוא בבחינת מבריה ארי, א"כ יש לו מממון חבירו בידו, ולכן דוקא

בשומר אבידה, שיש בידו ממון הבעלים (האבידה), וכן בשומר שקידם ברועים ומקלות, שיש בידו את בהמת הבעלים, וכן שופך יינו כדי להציל דבש חבירו, שיש בידו דבש חבירו, בזה יש להם שכר ההוצאה, משא"כ בכל סילוק נזק אחר, הוי מבריא ארי ופטור.

ולכאורה לפי הסבר זה של הרמב"ן, בנדון שלפנינו כשהזמין לוכד נחשים או הזמין מכבי אש, כיון שאין בידו ממון חבירו, הרי הוא כמבריא ארי מנכסיו, דלפי הרמב"ן כל הצלת חבירו מן הנזק אינו חייב לשלם למציל הפסדו, אא"כ היה זה שלא מדעת המציל, ואם היה מדעתו, דוקא כשיש בידו ממון חבירו. ומעיקרא הו"א דהרמב"ן לא פליג על סברת התוס' בכתובות דיש מקום לתקנת חכמים שיציל אדם ממון חבירו, אלא שלא נצרך לתקנה זו במקום שהוא מוחזק. אלא שזה אינו נראה, דא"כ למה לרמב"ן להכנס לדוחק ולישב שאין מבריא ארי מפני שהוא מוחזק, שהרי לכאורה צ"ע מה יהיה הדין בשומר שקידם וחזרה הבהמה לבעלים בטרם קיבל שכרו, או שהחזיר האבידה לבעלים בטרם המשיב קיבל שכרו, דלפי סברת הרמב"ן כיון שאין בידו דבר, לא יקבל שכרו. וי"ל דהמודד הוא שעת החיוב, דהיינו שעת ההצלה, וכיון שבשעת ההצלה היה בידו משל חבירו, אין חבירו יכול לטעון טענת מבריא ארי, דטענה זו היא זכות טענה של הבעלים שטוען דיתכן ולא היה לו כל נזק מהארי, וטענה זו אינו יכול לטעון כנגד המוחזק. ועיין ברמ"א חו"מ קכח, א מה שהביא מהמר"י, ובש"ך שם ס"ק ה, ומש"כ בזה כאן בסי' יג. ומדחק הרמב"ן לתרץ כנ"ל ולא תרץ בפשטות שהחיוב הוא מתקנת חכמים, נראה דלא ס"ל שתיקנו חכמים לחייב בהני דלעיל.

ה. מוציא הוצאות עבורו ועבור חבירו

כאמור לעיל לכל תרוצי הראשונים (להוציא תרוץ הרמב"ן) יש לשלם עבור מי שהזמין לוכד נחשים או הזמין מכבי אש (מבלי להכנס לשאלה של ירד להציל ולא הציל). השאלה אם בנדו"ד יש ג"כ לחייב את אלו שניצלו מן הפסד, מאחר והמציל כוונתו היתה להציל גם את שלו. כך היה בלוכד הנחשים, שהרי גם ראובן נהנה מלכידת הנחש, בהיותו שכן בחצר. וכך גם יהודה שהזמין מכבי אש, נהנה אף הוא שדירתו לא תינזק מאש דירתו של לוי, והשאלה אם פעולת הצלה עבורו ועבור חבירו, יש לחייב גם את חבירו, דל טעמא של מבריא ארי מנכסיו.

הרמ"א בחו"מ רסד, ד כתב בענין שנים שנתפסו והוציא האחד הוצאות, דאם יצא השני ממאסרו כתוצאה מהשתדלות חבירו, לא יוכל לומר למציל שיכל להציל עצמו "כי ידי תקיפה, אע"פ שהאמת איתו", מ"מ חייב לשלם לחבירו שפדאהו. וצ"ע למרדכי בב"ק ס"י קסז, ודלא כמהר"מ פאדווה. והוסיף הרמ"א והביא מהשלטי גבורים (ב"ק מב, בעמוה"ר) שאם לא הוצרך להרבות בהוצאות עבור חבירו, דאפילו בשביל עצמו לבד היה צריך לכל ההוצאות, אינו צריך לשלם לפודה, דזה נהנה וזה לא חסר. והוסיף על כך הרמ"א:

"ונראה לי דוקא שירד תחילה להציל שלו אלא שהציל ג"כ של חבירו עמו, אבל אם ירד על דעת שניהן, חייב ליתן לו מה שנהנה מאחר שהציל של חבירו, וכמו שנתבאר כן נראה לי. וכן כל אדם שעושה עם חבירו פעולה או טובה, לא יוכל לומר בחינם עשית עימדי הואיל ולא צויתך אלא צריך ליתן לו שכרו."

והגרי"א בביאוריו (ס"ק יב) הראה מקורו לדברי התוספתא פיי"א דבי"מ, הובאה ברא"ש בב"ב א, כג, במי שיש לו בית בחצר אחרת, בני חצר משעבדין אותו לעשות עמהן דלת ונגר ומנעול לחצר, ושאר כל הדברים, אין משעבדין אותו. ומי שיש לו חצר בעיר אחרת, בני אותה העיר משעבדין אותו לחפור עמהן בורות שיחין ומערות ואמת המים, ושאר כל הדברים, אין משעבדין אותו. והא דמחייבים בעל החצר במנעול וכו', ובן העיר בחפירת בורות וכו', אע"פ שהיו צריכים בני החצר ובני העיר להוציא אותה הוצאה גם מלבדם, דכיון שירדו על דעת כל בעלי הבתים בחצר אף שאינם גרים שם, ועל דעת כל בעלי החצרות אף שדרים בעיר אחרת, יש על אותם הגרים מחוץ לחצר ולעיר שירדו גם על דעתם, לשלם לבני העיר ולבני החצר, אף שהיו צריכים לאותה הוצאה זו גם ללא הדריס מחוץ לעיר.

והנה תנן במשנה ב"ב ד, ב במי שהקיף את חברו משלש רוחות, ובא חבירו וגדר הרביעית, דמגלגלין עליו את הכל. ובהגהות חוות יאיר על הרי"ף (ב"ב ב, ב בעמוה"ר אות ב), כתב וז"ל:

"כל ימי תמהתי על זה, וכי ניחא ליה מה הוי, והלא זה לצורך עצמו עשה, ולא היה צריך להרבות בהוצאה עבורו, והרי קיי"ל אפילו בחסרון כיס הוי כמבריה ארי אף אם אין לו הנאה מזה, כל-שכן בכהאי גוונא."

והביא החוות יאיר את התוס' בב"ק נח, א שכתב דלא דמי למבריה ארי בלא טעם, עיי"ש בהמשך הדברים. ולישב שיטת התוס' היה נראה, דלענין מבריה ארי נתנו התוס' טעם, דהיכא שבנה בשדהו מחיצות המבדילות, הרי זה דומה ליורד לשדה חבירו והשביח, דכיון דהשבח ניכר לעינים אין זה בכלל מבריה ארי, דיש חילוק בין שבח לנזק, ומחיצה היא בנין. ומה שהקשה החוות יאיר דהרי לא הוצרך להרבות בהוצאות, י"ל דכיון דבשעה שעשה את המחיצות ידע שיתכן וחבירו הגובל עימו יוכל להנות מהמחיצות, וממילא הוציא ההוצאות גם על דעת חבירו, ועיי"כ חייב הניקף לשלם לו הוצאות יחסית עבור הג' מחיצות. ועיין בחידושי הגרי"ש שקופ זצ"ל, ב"ב ד, ד, מש"כ בזה.

ובענין ההבחנה אימתי יש לראות את הפעולה שנעשת וחבירו נהנה מהפעולה כעושה פעולה עבור עצמו בלבד, ואימתי יש להגדיר את הפעולה כעושה עבורו ועבור חבירו, כתבתי בח"ב א, ה, דאם ניתן לבצע את הפעולה רק עבור עצמו מבלי שחבירו ינה, אומרים אנו שירד רק על-דעת עצמו. אולם כאשר הפעולה שנעשתה אינה יכולה להעשות רק עבור העושה ומן ההכרח הוא שחבירו ינה, בכגון זה אמרינן שירד על-דעת שניהם וחייב לשלם מה שהנהה. דוגמה למי שירד על-דעת להציל את שלו והציל את של חבירו, מביא הרמ"א מהשלטי גבורים בב"ק. בנידון שם ירד להציל ספריו וללא הוצאות מיותרות הציל את ספריו חבירו. ספריו וספרי חבירו הם גופים מחולקים. כשהוא יורד להציל את ספריו, אין הכרח שעיי"כ יציל גם ספרי חבירו. בכגון זה דינו כיוורד על-דעת שלו והציל גם את של חבירו. דוגמה למציאות של יורד על-דעת שניהם, ניתן להביא מדברי המרדכי בב"ק סי קסז הנ"ל. לראובן ושמעון היה משכון שנקח מהם בכח. ראובן שילם לשר ופדה את המשכון. ברור שבפדיון המשכון ינה גם שמעון. בכגון זה דינו כיוורד על-דעת שניהם, שהרי מן ההכרח ששמעון ינה, ועיי"כ משלם מה שהנהה. והוא הדין במקיף שדהו מג' רוחות, דהפעולה אינה יכולה להעשות עבור המקיף בלבד אלא גם עבור הניקף. והוא הדין במוציא הוצאות כדי ללכוד נחש, אף

שלא הוצרך להרבות בהוצאות עבור חבירו, הרי תחילת ירידתו היא גם עבור חבירו, דאין אפשרות להוצאה מבלי שחבירו יהנה.

ובחכמת שלמה (ח"מ רסד, ד) דן בענין מקום שיש בו הגבלה על מספר החנויות, ובדרך זו ערך החנויות גדול יותר, וקם אחד והשתדל אצל השר לבנות עשרים חנויות חדשות, ושיחדו חלק מבעלי החנויות הקיימים את השר שלא יאפשר זאת. ותבעו בעלי החנויות שנפגשו עם השר מבעלי החנויות האחרים שיפרעו את חלקם בהוצאה זו, וטוענים בעלי החנויות (שלא היו בפגישה אצל השר) שאינם מעוניינים בפעילות זו. ופסק הגר"ש קלוגר שחייבים לפרוע את חלקם, וזאת ע"פ מה שפסק הרמ"א בחו"מ רסד, ד שמשלם מה שהנהנו. ונראה דבכגון זה חשיב כירדו בעלי החנויות על-דעת כולם, וכמשי"כ לעיל שהגדר בדבר אם ניתן לבצע את הפעולה רק עבור העושה או מן ההכרח שחברו יהנה, ובנדון זה מן ההכרח שכל בעלי החנויות ירויחו מפעולה זו, וע"כ חשיב כירדו על-דעת כולם, ועל כל בעלי החנויות לפרוע את מה שהוציאו. ועיי"ש בחכמת שלמה כיצד יבצעו את החלוקה בפועל.

לפי"ז בנידון שלפנינו יש לחייב את כל השכנים בבנין לשלם עבור לוכד הנחש, דטענת מבריה ארי מנכסיו לא שייכת כאן וכמו שנתבאר לעיל, וגם הטענה שלא הוצרך להרבות בהוצאות אינה שייכת כאן, דהרי מלכתחילה ירד על דעתו ועל דעת כל השכנים. אולם באשר לשאלה אם ניתן לחייב גם את הדיירים בבנינים הסמוכים, הנה מעיקר הדין כל מי שנהנה נכלל בכלל החייבים. אולם כיון שקשה להגדיר ולתחום את תחום הנהנים, מה הטווח שבו נהנו מלכידת הנחש, ולכאורה אפילו בטווחים של מאות מטרים, שהרי יכל הנחש להגיע אף לשם. ע"כ מסתבר שכאשר דייר מזמין לוכד נחשים, אין הוא מזמין אלא על דעת החצר שבה נלכד ועל דעת דייריה ולא על דעת החצרות הסמוכות, דאומדנא דמוכח שלא היתה דעתו אלא על החייבים באופן ברור. ע"כ נראה דכיון שלא הוצרך להרבות בהוצאות, וירד על דעת שכניו בלבד, דאין מקום לחייב אלא את הדרים באותה חצר שבה נמצא הנחש. אמנם אם נראה הנחש בחצר אחת ונמצא בחצר אחרת, יחלקו דיירי כל החצרות - בהן נראה ובחצר בה נמצא. ונראה שיחלקו לפי המקובל, דהיינו לפי בתים, דכך מקובל לחלק הוצאות דיורים מסוג זה.

ו. ירד להציל ולא הציל

האמור לעיל מתיחס לשאלת לכידת הנחש, וכן אם מזמין מכבי אש וכיבו את השריפה. אולם בנידון שלפנינו הזמין יהודה מכבי אש כאשר ראה את השריפה בדירת לוי, ואין ספק כי כך היה עליו לנהוג, מאחר ואם השכנים לא היו מצליחים להשתלט על השריפה, כי אז היה נגרם נזק רב לרכוש ואפשר אף לנפש. אך בפועל עד שמכבי אש הגיעו, כובתה השריפה, ותובעים מכבי אש את יהודה על הזמנת מכונית הכיבוי סך של כמה מאות שקלים, ולוי ויהודה כ"א טוען שהחיוב על זולתו.

תנן בב"ק קטו, א - קטו, ב: זה בא בחביתו של יין וזה בא בכדו של דבש, נסדקה חבית של דבש ושפך זה את יינו והציל את הדבש לתוכו, אין לו אלא שכרו (שכר כלי ושכר פעולה - רש"י). ואם אמר אציל את שלך ואתה נותן לי דמי שלי, חייב ליתן לו. שטף נהר חמורו וחמור חבירו, שלו יפה מנה ושל חבירו מאתיים, והניח זה את שלו והציל את של חבירו, אין לו אלא שכרו. ואם אמר לו אני אציל את שלך ואתה נותן לי את שלי, חייב ליתן לו. ובגמ' שם קטז, א: בעא

מינייה רב כהנא מרב, ירד להציל ועלה שלו מאליו מהו. (על מנת שיתן לו דמי שלו, ועלה שלו מאליו מהו, מי אמרינן מעיקרא דאפקריה כאבוד דמי ומיחייב לו היאך לשלומי והדר זכי ביה מריה מהפקרא, או דלמא כיון דסליק סליק). אמר ליה משמיא רחימו עליה (ויהיב ליה דמי כאילו מת), כי הא דרב ספרא הוה קא אזיל בשיירתא, לוינהו ההוא ארי. כל לילא שדר ליה חמרא דחד מינייהו וקא אכיל. כי מטא זמניה דרב ספרא, שדר ליה חמרא ולא אכליה. קדים רב ספרא וזכה ביה ... בעא מינייה רב מרבי, ירד להציל ולא הציל מהו. אמר לו וזו שאילה, אין לו אלא שכרו. איתיביה, השוכר פועל להביא כרוב ודורמסקין לחולה, והלך ומצאו שמת או שהבריא, נותן לו שכרו משלם. אמר ליה מי דמי, התם עביד שליח שליחותיה, הכא לא עביד שליח שליחותיה.

והנה מדברי רש"י בסוגיא מבואר שהשאלה בירד להציל ועלה חמור של המציל מאליו, הינה דוקא באופן שהתנה עם הבעלים. וכן מבואר גם בנימוק"י (מב,א בעמוה"ר). ומשמע שגם המשך הסוגיא, ירד להציל ולא הציל, מיירי בהתנה עם הבעלים, דאין לו אלא שכרו, אבל בלא התנה עם הבעלים, גם שכרו אין לו, דמהני התנאי שיהיה לו לכל הפחות שכרו, אבל לא כל מה שהתנה, כיון שגם הוא לא עמד בתנאי ולא עשה שליחותו. (גם מבואר כאן דהשליחות אינה הפעולה של ההצלה אלא התוצאה, ואם לא הביא את התוצאה שלשמה ירד, לא עשה שליחותו). ובשטמ"ק ב"ק קטז,א (ו"ל ה"ר יהונתן), הביא מרבינו יהונתן, וז"ל:

"... אבל לא קא מיבעיא ליה אם ירד להציל ועלה של חבירו שהיה יפה מאתים מאליו מהו, מי אמרינן השתא מיהא לא טרח ולא משלם ליה כלום, או דלמא כיון שהפסיד את שלו, שהניחו לטבוע כדי להציל את של חבירו, אע"פ שזה עלה מאליו, חייב לשם. ונראה דמחייב לשלם לו דמי חמורו הואיל ועל ידו הפסידו וזה הרויח את שלו, ואע"ג דעלה מאליו ובלא טורח ניצל. מיהו מנכה לו כדי טורח שהיה לו לטרוח ולא טרח. בפר"ח ז"ל. ירושלמי. הניח שלו להציל של חבירו ועלה של חבירו מאליו, אין נזקק לו כלום ... עכ"ל ה"ר יהונתן."

מדברי רבינו יהונתן עולה דאף שהגמ' לא התיחסה למציאות של ירד להציל ועלה של חבירו מאליו, נראה שישלם לו כפי תנאו בניכוי הטורח שהיה עליו לטרוח, דכיון שירד להציל וע"י ירידתו הפסיד חמורו, אף שלבסוף עלה חמור חבירו מאליו ללא טרחתו, מ"מ נותן לו דמי חמורו. ולכאורה מפשטות דברי הגמרא בירד להציל ולא הציל משמע דכיון דלא עבד שליחותיה, אינו משלם לו דמי חמורו אלא שכרו, ומה לי לא הציל ומה לי עלה מאליו, בכל דרך ובכל אופן לא עשה שליחותו. והביא אח"כ את דברי הירושלמי (ב"ק י,ה) "שאין נזקקין לו", והיינו שאינו חייב חבירו שחמורו עלה מאליו, לשלם לו חמורו שנפסד. (ועיין להלן בשטמ"ק שהביא מדברי המאירי בירד להציל ועלו שניהם מאליהם שלא בהצלתו; "יראה שאין נזקקין לו", והכונה שאין משלם לו כמו שהתנה, והוא הדין הפירוש בזה דאין נזקקין לו, שאין לו ממה שהתנה. וכן מבואר בפני משה שם שאין נותן לו כפי שהתנה אלא שכר הראוי בעד טרחתו, עיי"ש. אמנם במחנה אפרים שכירות סי' כג כתב דהפשט בירושלמי שאין לו שכר כלל, והקשה דמדוע גרע מירד להציל ולא הציל, ותירץ דמיירי בלא התנה וע"כ אין לו שכר כלל). ובהמשך מביא השטמ"ק מהרמ"ך מסרקסטה סברא לאידך גיסא, שלא יצטרך לשלם לו, וז"ל:

"כיון דלא עבד שליחותיה, משמיא הוא דרחימו עליה דאיך ועלה מאליו, וכשם שאילו הלך לאיבוד זה לא היה משלם לו כלום, השתא נמי לא שנא. וכי היכי דכשעלה שלו מאליו אמרינן דמשמיא רחימו עליה ונוטל דמי שלו מתוך של חבירו, הכי נמי דמשמיא רחימו עליה דאיך."

מבואר מדברי הר"מ מסרקסטה דממהלך דברי הגמרא יש להסיק דבעלה חמור חבירו מאליו, דלא משלם לו כלום (וי"ל דהכונה שאינו משלם דמי חמורו, אבל שכרו משלם לו, דלא גרע מירד להציל ולא הציל). כך יש להסיק מדין ירד להציל ולא הציל, דכיון שלא עשה שליחותו, אין לו דמי חמורו. וכן מירד להציל ועלה שלו שאליו, דאמרינן דמשמיא רחימו עליה, הכי נמי משמיא רחימו עליה. ועיין ברמב"ן בחידושו לב"מ (עז, א ד"ה ואתא) דהאי דאמרינן בגמרא ירד להציל ולא הציל אין לו אלא שכרו, אפילו עלה מאליו בכלל זה. הרי דבירד להציל ועלה מאליו או בירד להציל ולא הציל, הדין שוה שאין לו אלא שכרו. ועיין בנימוק"י ב"מ (מז, א בעמוה"ר) שהביא ראיה לזה מהירושלמי הנ"ל. ועיין במהר"מ פאדווה (סי' סג) שהביא ראיה לרמב"ן מהגמרא בב"ק קטז, א הנ"ל, עיי"ש. וכן פסק הרמ"א בחו"מ רסד, ד דדין ירד להציל ועלה חמור חבירו מאליו, שוה לדין ירד להציל ולא הציל.

ובסמ"ע שם ס"ק יב כתב דבתש"י דחה את ראיות מהר"מ פאדווה והרמ"א, דלכאורה הירושלמי מיירי דוקא בעלו שניהם, אבל אם נפסד חמור המציל, אף דעלה חמור חבירו מאליו, אם התנה, משלם לו שכרו משלם כפי שהתנה, והיינו דמי חמורו שנפסד. וכן מבואר להדיא בשי"ש ב"ק פ"י סו"ס מ, הביאו הש"ך ס"ק ד, ומשמע דס"ל כוותיה. אולם הטי"ז שם (ס"ד) והנתיבות (ס"ק ג) ובחזו"א ב"ק כג, יט שצינו לדברי הראשונים (הנימוק"י, הרמב"ן, השטמ"ק הנ"ל) דמהם עולה שעלה חמור חבירו מאליו, אין לו אלא שכרו, וכדין ירד להציל ולא הציל. וכן הקשה במחנה אפרים (שכירות סי' כג). ועיין עוד בבאר יצחק (לגרי"א) חחו"מ סי' ו סוף ענף ד מה שביאר בדברי הסמ"ע.

ובמחבר בשו"ע חו"מ רסד, ד פסק דבירד להציל ולא הציל, אין לו אלא שכרו הראוי לו. וכתב ע"ז הרמ"א דדוקא שהתנה עם הבעלים, אבל לא התנה עם הבעלים וירד להציל ולא הציל, אפילו שכרו אין לו, דהא לא הועיל לו. וממשיך הרמ"א: "וכן אם עלה חמורו מאליו". והיינו דבעלה חמורו מאליו, אם התנה עם הבעלים, אין לו אלא שכרו אבל לא חמורו, ובלא התנה ועלה מאליו, אין לו אפילו שכרו. ובסמ"ע שם ס"ק יב (וכן נראה דעת הש"ך בס"ק ד) כתב דכל זה בהיו שם הבעלים ויכל להתנות עימם, אבל בלא היו הבעלים שם ולא יכל להתנות, אף שלא התנה דינו כהתנה. ועיין בט"ז (שם ס"ד) שכתב דלא ירד לסוף דעת הסמ"ע. אולם בכסף הקדשים שם, כתב וז"ל:

"נראה שאין כן רק כשבשעה שירד להציל היה ע"פ אומדנא הצלה קרובה עד שהיה מוטל מצד מצות השבת אבידה לירד להציל ע"י הוצאות סך שהוציא. ומ"מ במציל שלו ושל חבירו, כשבשעה שירד להציל לא היה משמעות כלל שיהיה הצלה לחבירו ולא ידע כלל שיש חשש הפסד על חבירו, פשיטא שחבירו אין צריך ליתן, שהרי אין הכרע שכיון גם להצלת חבירו. וגם אם היה יודע שאולי יהיה ע"י הצלת חבירו, כל שלא היה ודאי בעיניו שיהיה ע"י הצלת חבירו, אולי לא שייך בזה שהסתם הוא

כהתנה כיון שלא היו הבעלים שם. ואולי מ"מ מסתמא כוונתו לטובת עצמו והו"ל כהתנה."

מדברי כסף הקדשים מבואר שהמודד הוא אם אכן בשעה שירד להציל והוציא הוצאות כפי שהוציא, האם היה הכרח להוציאם ואם נראה היה שאם יוציא את אותן הוצאות, כי אז יציל ממון חבירו, ודוקא כשידע שיש חשש הפסד לחבירו, וכמבואר בגוף הדברים.

מהנ"ל עולה בענין הזמנת מכבי אש ע"י יהודה, שאם ע"פ שיקול דעתו לא היה שהות לילך ולחפש את הבעלים ולהתנות עימהם שהם ישלמו את האגרה שגובים מכבי האש, וע"פ שיקול דעתו ריח השריפה חייב את הזמנת מכבי אש כדי למנוע את התפשטות השריפה, כי אז גם אם לא התנה יהודה עם לוי, על לוי לשלם את סכום האגרה שגובים מכבי אש. ונראה שבכל מקרה ששכן שומע צעקות של שריפה או/ו מריח ריח של שריפה, אינו צריך לחפש את הבעלים, אלא להזמין מכבי אש, ולפי דברי הסמ"ע וכסף הקדשים יש למזמין שכר טרחתו, וחובת הדיירים שהשריפה היתה בדירתם, לשלם את אגרת הכיבוי, והיינו באופן שנראה שיש כאן מצות השבת אבידה, וכמו שהתבאר בדברי כסף הקדשים, וכן נראה בנדו"ד.

לאור האמור לעיל:

א. דיירי החצר בה נמצא הנחש ישתתפו עם ראובן בתשלום לוכד הנחשים, כאשר התשלום יחולק לפי מספר הדירות שבחצר בה נמצא הנחש.

ב. תשלום אגרת מכבי אש תהיה ע"י לוי - בעל הדירה בה היתה השריפה.

מסקנות

א. המציל חבירו מן הנזק, לעיתים הוא בכלל הדין של מבריא ארי מנכסי חבירו, שאין חבירו צריך לשלם למציל, והמציל הניח מעותיו על קרן הצבי. אולם אם היה למציל פסידא, והיתה ההצלה בעל כורחו של המציל, חייב לשלם.

ב. בנזק ודאי, דהיינו שברור שחבירו יבוא לכלל נזק והפסד, אין זה בכלל הדין של מבריא ארי מנכסיו.

ג. הפורע חובו של חבירו, אין זה הצלה מנזק ודאי, שהרי יתכן והיה מפיסס למלוה או שהיה מוצא אוהבים שיפרעו עבורו. כמו כן אין זה הצלה, שהרי מן הדין חייב הלוה לפרוע למלוה.

ד. יש לעיין אם פורע חובו של חבירו בבע"ח דוחק, דינו ג"כ כמבריא ארי או לא.

ה. יש מקומות שמציל חבירו מהפסד ומבריא ארי מנכסיו, ובכל אופן תקנו חכמים שישלם הניצל, כדי שיעסוק אדם בהצלת ממון חבירו.

ו. גם בהזמנת לוכד נחשים ומכבי אש יש בזה תיקון שישלם למציל, כדי שיעסקו בהצלת ממון חבירו וגופו. בפרט אם הנחש בחצר חבירו והאש בדירתו, הוי ברי היזקא וחייב לשלם.

ז. לשיטת הרמב"ן חייב לשלם למציל דוקא אם המציל מחזיק בממון הניצל, כגון בהשבת אבידה.
ח. המוציא הוצאות עבורו ועבור חברו, אם לא הוצרך להרבות בשביל חברו, אין חברו חייב להשתתף עימו בהוצאה, אא"כ ירד מלכתחילה גם על דעת להציל את של חברו.
ט. בפעולה שמעצם טיבעה בהכרח גם חברו יתנה, אומדים אנו שירד גם על דעת חברו, משא"כ אם יתכן שרק המבצע יתנה.
י. לכידת נחש או כיבוי אש הן פעולות שמעצם טיבען בהכרח גם השכנים יתנו, והוי כירד גם על דעת חברו.
יא. ירד להציל חמור חברו הטובע וכתוצאה מכך טבע חמורו (של מציל), ובינתים עלה חמור חברו מאיליו או שטבע, אין לו אלא שכרו ולא דמי חמורו שטבע. ודוקא בהתנה עם הבעלים קודם שירד, אבל לא התנה ועלה חמור חברו מאיליו או שטבע, אף שכרו אין לו.
יב. לא היו הבעלים במקום ולא יכל להתנות, אף שלא התנה הרי זה כהתנה.
יג. האמור בסעי' יב מותנה אם בשעה שירד להציל היה הכרח להוציא הוצאות, ואם יוציא הוצאות אלו יציל ממון חברו.
יד. כאשר הדייר שבביתו פרצה השריפה אינו בבית, נראה כי שיקול דעת השכן בהזמנת מכבי אש היה נכון, וחייב בעל הדירה לשלם את אגרת הכיבוי.